

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА

КРАВЧЕНКО-ДЗОНДЗА Олена Енеївна

УДК 378.011.3-051:373.3

**ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ
УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ-2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник -

доктор педагогічних наук, професор
КОВАЛЬЧУК Володимир Юльянович,
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка,
завідувач кафедри математики та методики
викладання математики початкового навчання.

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, професор
ГУСАК Петро Миколайович,
Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки,
завідувач кафедри соціальної педагогіки;

кандидат педагогічних наук, доцент
ШАПОШНІКОВА Ірина Миколаївна,
Національний педагогічний
університет імені М.П. Драгоманова,
завідувач кафедри педагогіки
і методики початкового навчання.

Захист відбудеться 10 лютого 2016 року о 14.30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.01 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розісланий 28 грудня 2015 року.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

Сиротюк В.Д.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Політичні, соціальні, духовні, економічні зміни, що відбуваються в Україні, суттєво змінюють вимоги до рівня професіоналізму, інтелектуальних, соціокультурних, моральних якостей вчителя початкових класів. З позицій сьогодення постає гостра потреба у модернізації професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів,

Основні концептуальні положення щодо напрямів підвищення ефективності вищої педагогічної освіти закладено у Законах України «Про освіту» (2012), «Про вищу освіту» (2014), Національній доктрині розвитку освіти України в ХХІ столітті (2002), Стратегії інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів (2010), Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013) та ін.

Освіта має діалогічний характер, її існування неможливе поза комунікацією. В процесі останньої відбувається засвоєння індивідом духовних і матеріальних цінностей суспільства й особистості, оволодіння культурними нормами і правилами, які регулюють життєдіяльність і взаємостосунки між людьми.

Відтак у процесі професійної діяльності педагогам доводиться спілкуватися з великою кількістю людей. Однак майбутні педагоги часто відчують труднощі у сфері комунікативної взаємодії, що актуалізує проблему формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя початкових класів, від рівня сформованості якого великою мірою залежить успіх професійної діяльності. З метою попередження цих труднощів формування комунікативної компетентності майбутнього педагога має стати цілеспрямованим і спеціально організованим.

Теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів ґрунтовно досліджували О. Комар, С. Литвиненко, О. Матвієнко, О. Митник, Р. Пріма, І. Пальшкова, Л. Хомич та ін. Деякі аспекти професійної підготовки вчителя початкових класів розглядали К. Авраменко, Т. Атрощенко, І. Глазкова, О. Кисла, Н. Котух, А. Кудусова, О. Остряньська, Л. Красюк, Ю. Тельпуховська, Л. Ткаченко, М. Федоренко та ін.

Проблема підготовки фахівців до професійної діяльності і підвищення ефективності навчання у вищій школі стали предметом досліджень А. Алексюка, Ю. Бабанського, Є. Барбіної, Б. Гершунського, С. Гончаренка, Е. Зеєра, І. Лерненра, Н. Ничкало, С. Сисоєвої, В. Сластьоніна та ін. У працях цих науковців запропоновані концептуальні ідеї щодо підвищення якості професійної освіти.

Важливими для нашого дослідження є ідеї і висновки науковців щодо становлення і розвитку вищої педагогічної освіти в Україні та зарубіжних країнах (Н. Абашкіна, О. Глузман, М. Лещенко, О. Пехота, Л. Пуховська, Л. Хомич та ін.).

Проблеми підготовки вчителя на сучасному етапі розвитку суспільства стали предметом зацікавлень В. Андрущенка, І. Беґа, В. Бондаря, І. Зязюна, В. Лутая, О. Савченко та ін.

Феномен комунікативної компетентності спеціалістів та особливості її формування досліджувалися у роботах Б. Ананьєва, Б. Ломова, А. Маркової, Є. Сидоренко та ін.

З огляду на результати аналізу наукової літератури, сучасної освітньої практики професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів у вищій школі виявлено суперечності, що виникли між:

- соціальним замовленням суспільства та зростанням попиту на висококваліфікованих педагогічних кадрів і недостатнім рівнем сформованості комунікативної компетентності випускників вищих педагогічних навчальних закладів;

- об'єктивною потребою вищої школи у підвищенні ефективності фахової підготовки майбутніх учителів початкових класів і недостатньою розробленістю педагогічних умов формування їх комунікативної компетентності у цьому процесі;

- необхідністю модернізації вищої педагогічної освіти і недостатністю навчально-методичних розробок щодо формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів у процесі фахової підготовки.

Соціальне значення ефективної підготовки майбутніх учителів початкових класів у вищих педагогічних навчальних закладах, виявлені суперечності, нерозробленість проблеми у теорії та методиці професійної освіти, необхідність узагальнення та використання передового педагогічного досвіду зумовили вибір теми дисертаційного дослідження **«Формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів у процесі фахової підготовки»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане згідно з планом науково-дослідницької роботи кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти як складова комплексної наукової проблеми «Українська освіта в контексті трансформаційних суспільних процесів» (державний реєстраційний номер 0108U007644) та кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання у початковій школі «Українська мова й мовлення: історія, сучасний стан, проблеми розвитку» Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Тему дисертаційного дослідження затверджено рішенням Вченої ради Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (протокол № 1 від 23 січня 2014 року) та узгоджено в бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 4 від 29 квітня 2014 року).

Мета дослідження полягає у виявленні, теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів у процесі фахової підготовки.

Відповідно до поставленої мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. На основі системного аналізу наукових праць уточнити зміст поняття «формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів у процесі фахової підготовки».

2. Теоретично обґрунтувати сутність та структуру комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів, яка формується у процесі фахової підготовки.

3. Визначити критерії, показники та рівні сформованості комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів.

4. Розробити та теоретично обґрунтувати модель формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів у процесі фахової підготовки.

5. Виявити, теоретично обґрунтувати педагогічні умови формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів у процесі фахової підготовки та експериментально їх перевірити.

Об'єкт дослідження – підготовка майбутніх учителів початкових класів у вищих навчальних закладах.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів у процесі фахової підготовки.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та розв'язання завдань дослідження були використані такі методи: *теоретичні*: ретроспективний, порівняльний і системний аналізи – для системного аналізу праць вітчизняних і зарубіжних науковців, державних документів з питань розвитку вищої педагогічної освіти, навчальних планів, освітньо-професійних програм підготовки майбутніх учителів початкових класів; узагальнення – для визначення понятійного апарату, уточнення змісту поняття «формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів у процесі фахової підготовки»; структурний аналіз – для теоретичного обґрунтування структури комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів, яка формується у процесі фахової підготовки; класифікація – для визначення критеріїв, показників і рівнів сформованості комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів; моделювання – для розроблення та теоретичного обґрунтування моделі формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів у процесі фахової підготовки; систематизації, абстракції та узагальнення – для виявлення та теоретичного обґрунтування педагогічних умов формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів у процесі фахової підготовки; *емпіричні*: діагностичні (педагогічне спостереження, анкетування, інтерв'ювання, тестування, бесіди, аналіз результатів практичної діяльності студентів) – для діагностики рівнів сформованості комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів; педагогічний експеримент, ретроспективний аналіз власного педагогічного досвіду – для експериментальної перевірки педагогічних умов формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових

класів у процесі фахової підготовки; *статистичні* – для аналізу результатів педагогічного експерименту, забезпечення вірогідності і надійності кількісного та якісного аналізу результатів експерименту.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження полягає в тому, що:

- *вперше* теоретично обґрунтовано сутність та структуру комунікативної компетентності (мотиваційний, когнітивний, операційно-технологічний, особистісний, рефлексивний компоненти), яка формується у процесі фахової підготовки майбутніх учителів початкових класів; розроблено та теоретично обґрунтовано модель формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів у процесі фахової підготовки, яка полягає у застосуванні діяльнісного підходу у педагогічному процесі, а саме: комунікативно-діяльнісної методики навчання філологічних дисциплін, побудові діалогової системи освіти (читання проблемних лекцій і доповідей з активною участю студентів, проведення ділових ігор, тестування, анкетування, індивідуальні бесіди), формуванні культури спілкування з творами мистецтва, вихованні естетичного відчуття слова; виявлено і теоретично обґрунтовано педагогічні умови формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів у процесі фахової підготовки, які передбачають формування мотивів комунікативного самовдосконалення, спрямованість навчального процесу на особистісно-орієнтовану взаємодію (використання тренінгових технологій, діалогічних методів навчання), використання в педагогічному процесі методів активного навчання (групові дискусії, ділові та рольові ігри, бесіди, комунікативні вправи, психогімнастика, домашні завдання);

- *уточнено* зміст поняття «формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів у процесі фахової підготовки»;

- *подальшого розвитку отримали* основні критерії (мотиваційний, знаннєвий, діяльнісний, рефлексивний, комунікативні якості особистості) і рівні (репродуктивна компетентність, продуктивна компетентність, творча компетентність) сформованості комунікативної компетентності у майбутніх учителів початкових класів.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці авторського елективного курсу «Основи педагогічного спілкування», який забезпечив можливість упровадження у практику роботи ВНЗ розроблених дисертантом теоретичних і практичних положень; обґрунтуванні використання педагогічних технологій, комплексу дидактичних методів, засобів, прийомів у процесі фахової підготовки майбутніх учителів початкових класів; апробації критеріально-діагностичного апарату, який дозволяє своєчасно відстежувати зміни у процесі формування комунікативної компетентності майбутніх учителів.

Матеріали дослідження мають практичну цінність для вдосконалення професійної підготовки учителів початкової школи; слугують основою для розробки

навчальних програм, підручників, посібників, науково-методичних та інформаційних матеріалів; концепції державної політики щодо професійної підготовки майбутніх учителів.

Основні результати дисертаційного дослідження впроваджено в практику навчально-виховної діяльності факультету початкової освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (довідка № 254 від 19.02.2015 р.), Інституту педагогіки та психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (довідка № 03-29/02/1762 від 28.05.2015 р.), Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (довідка № 282 від 05.03.2015 р.), Херсонського державного університету (довідка № 01-28/1362 від 23.06.2015 р.), КЗЛОР «Самбірський педагогічний коледж імені Івана Филипчика» (довідка № 114 від 10.03.2015 р.).

Вірогідність результатів дослідження забезпечується методологічною обґрунтованістю його основних положень; використанням комплексу методів, адекватних меті та завданням дослідження; репрезентативністю вибірки досліджуваних та отриманих експериментальних даних; застосуванням методів математичної статистики.

Апробація результатів дослідження відбувалася шляхом доповідей та обговорень на науково-методичних семінарах і засіданнях кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання у початковій школі Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (2008-2015). Основні теоретичні положення й практичні результати дослідження викладено також у доповідях автора на науково-практичних конференціях, а саме: *міжнародних*: «Професійна підготовка вчителів початкової школи: актуальні проблеми філології та лінгводидактики» (Луцьк, 2014), «Модернізація педагогічної освіти як основа інтенсифікації професійної та світоглядно-методологічної підготовки вчителя сучасної школи» (Дрогобич, 2014), «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології» (Кам'янець-Подільський, 2015), «Рідне слово в етнокультурному вимірі» (Дрогобич, 2015); *всеукраїнських*: «Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація» (Харків, 2009); «Формування комунікативної компетентності студентів у процесі вивчення культурологічних дисциплін» (інтернет-конференція, 2014).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження висвітлено в 9 публікаціях, серед яких 7 – у наукових фахових виданнях України, 2 – у закордонних наукових фахових виданнях.

Обсяг і структура дисертації. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (208 найменувань, з них 12 – іноземними мовами). Повний обсяг дисертації становить 188 сторінок, з них 166 сторінок займає основний текст. У роботі міститься 12 таблиць і 5 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність і ступінь дослідженості обраної проблеми, сформульовано мету і завдання роботи, визначено об'єкт та предмет дослідження, окреслено його методологічну і теоретичну основи, представлено методи дослідження, висвітлено наукову новизну і практичне значення роботи, наведено дані про апробацію і впровадження результатів.

У першому розділі **«Теоретико-методологічні основи формування комунікативної компетентності у процесі професійної підготовки вчителів початкових класів»** зроблено аналіз ролі компетентнісного підходу у професійній підготовці майбутнього вчителя початкових класів, дано характеристику комунікативної компетентності та особливостям її формування.

Нами подано вимоги до майбутніх фахівців загалом (комунікабельність, толерантність, соціальна мобільність, інформаційно-технологічна культура, гнучкість мислення, глобальний, системний світогляд, потреба у підвищенні кваліфікації, конкурентоздатність, самостійність, відповідальність тощо) та вчителів початкових класів зокрема. Оцінка професійної діяльності вчителя в системі початкової освіти у дослідженні здійснюється з позиції таких підходів: вимоги до особистості вчителя як сучасного фахівця в галузі освіти (компетентність та фундаментальність); специфічні вимоги до педагога початкових класів як вчителя і вихователя дітей молодшого шкільного віку (розуміння ролі початкового навчання в системі безперервної освіти, знання вікових особливостей дітей молодшого шкільного віку, вміння здійснювати співпрацю з сім'ями школярів тощо); вимоги до педагогічної культури вчителя (здатність до емпатії, відкритість для спілкування, вміння організовувати дітей, потреба в інноваційній діяльності, усвідомлення педагогічної діяльності як сфери особистісного самовизначення тощо). Виділено й охарактеризовано критерії професійної компетентності вчителя початкових класів (загальнокультурний, загальнопрофесійний, комунікативний, особистісний, критерій саморозвитку і самоосвіти) та їхні показники.

У дослідженні охарактеризовано компетентнісний підхід та подано низку його характеристик (не заперечує традиційний підхід, проте поглиблює його, зміщуючи акцент з процесу на результат; має в основі ідею діяльнісного характеру освіти; орієнтує навчання на студента тощо).

Подано тлумачення провідних категорій компетентнісного підходу: «компетенція», «компетентність». Доведено, що термін «компетенція» можна розглядати з кількох точок зору: як коло питань чи предметна галузь, з якими особистість обізнана; як знання чи досвід у певній сфері; як інтегровану сукупність характеристик, що забезпечують виконання професійної діяльності на високому рівні; як базову характеристику особистості; як інтегративну характеристику якості підготовки випускника тощо. Натомість «компетентність» – це володіння компетенцією, яка виявляється в ефективній діяльності.

Подано характеристику поглядів науковців на структуру компетентності. Зокрема, вказано, що її розглядають як сукупність знань, умінь, навичок і ставлень (О. Пометун); сукупність знань, умінь, навичок, здібностей, цінностей, особистісних рис (В. Байденко); сукупність мотиваційної, когнітивної, операційно-технологійної, етичної, соціальної і поведінкової складових та результатів навчання (В. Краєвський, О. Хуторський та ін.) тощо.

Вказано на трактування науковцями ключових педагогічних компетенцій, серед яких виділяють соціально-педагогічну, комунікативну, загальнопедагогічну, предметну та професійну самореалізацію (Є. Соловова, В. Сафонова, К. Махмурян та ін.).

Аналіз наукових джерел дав змогу констатувати, що комунікативна компетентність – це міждисциплінарний феномен, у визначенні якого відсутня чітка стандартизація. Причинами невизначеності тлумачень даної лінгводидактичної категорії, та й кордонів самого понятійного поля, є такі: а) термінологічні особливості словосполучення «комунікативна компетентність» за рахунок специфічної атрибутивності першого елемента; б) багатоаспектність даної категорії, яка, з одного боку, характеризується самостійністю її складових, з іншого – в сукупності є поєднанням особистісних якостей, типів поведінки, індивідуалізації протікання комунікативного акту; в) особливості перекладу даного терміну: у вітчизняній науковій свідомості англійське «communicative competence» позначається як «комунікативна компетенція» і як «комунікативна компетентність». Нечіткість тлумачень терміну призводить до наявності численних дефініцій: комунікативна досконалість, мовна компетентність, комунікативна грамотність, соціолінгвістична компетентність, вербальна комунікативна компетентність, комунікативні здібності, комунікативні вміння тощо.

Встановлено, що в науковій літературі його трактують, як: здатність встановлювати і підтримувати контакти з іншими людьми; систему внутрішніх ресурсів, необхідних для побудови комунікативної взаємодії (Ю. Жуков); знання, вміння і навички, необхідні для здійснення комунікативної функції (А. Казарцева, А. Панфілова, Ю. Федоренко та ін.) тощо.

Доведено відсутність одностайності і у визначенні структури комунікативної компетентності, яку сучасні науковці характеризують як сукупність: емоційно-мотиваційного, когнітивного, поведінкового компонентів (Т. Щербакова); комунікативної поведінки і комунікативних цінностей (Е. Прозорова); комунікативних здібностей, комунікативних знань та комунікативних умінь (Е. Сидоренко); мовної, предметної, прагматичної компетенцій (Д. Ізаренков); вербально-комунікативної, лінгвістичної, вербально-когнітивної, мета комунікативної компетенцій (Н. Гез); лінгвістичної, соціокультурної, стратегічної та професійної компетенцій (С. Козак) тощо.

Відтак констатовано, що комунікативна компетентність не обмежується мовленнєвими вміннями, а проявляється як неодмінна складова соціальної, загальнокультурної компетенції людини, а результатом її формування має бути вміння адекватно виділяти комунікативні цілі та стратегії їх досягнення в мовні форми, а також уміння використання норм мовного етикету і соціальної поведінки в ситуаціях міжкультурного спілкування.

Дослідженням визначено функції компетенцій як складових компетентності та охарактеризовано умови реалізації компетентнісного підходу в освіті.

Нами визначено, що процес формування компетентності, у тому числі й комунікативної, в умовах навчально-виховного процесу ВНЗ охоплює чотири етапи: 1) діагностичний, 2) мотиваційний, 3) операційний, 4) оцінно-контрольний, охарактеризовано кожен з них.

Охарактеризовано специфіку формування комунікативної компетентності засобами філологічних та культурологічних дисциплін.

Виокремлено педагогічні (здійснення психолого-педагогічної підтримки студентів у ході навчального заняття; використання інтерактивних методів навчання (дискусії, дебати, ділові ігри, проектні методи); включення в систему занять проблемних ситуацій як провідної дидактичної одиниці) та психологічні (створення викладачем первинних умов, у тому числі емоційного фону для того, щоб студент в тій чи іншій навчальній чи життєвій ситуації зміг свідомо і самостійно здійснити адекватний вибір поведінки та джерел інформації; вторинних умов для того, щоб студент міг самостійно діяти згідно з ситуацією цього вибору) умов формування комунікативної компетентності майбутніх учителів засобами дисциплін гуманітарного циклу.

Визначено та охарактеризовано три рівні сформованості комунікативної компетентності: перший рівень – репродуктивна компетентність; другий – продуктивна компетентність; третій – творча компетентність.

У другому розділі **«Дослідницько-експериментальна перевірка ефективності моделі формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів у процесі фахової підготовки»** нами обґрунтовано модель формування комунікативної компетентності вчителів початкових класів у процесі професійної підготовки (рис. 1), охарактеризовано педагогічні умови формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів, а також здійснено аналіз ефективності формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної підготовки.

Дослідженням встановлено, що моделювання – це опис процесу за допомогою символів, які перебувають у певному поєднанні і відповідним чином комбінуються; визначено етапність побудови педагогічних моделей (постановка завдання; побудова моделі; перевірка моделі на достовірність; використання моделі; оновлення моделі) та охарактеризовано кожен з етапів.

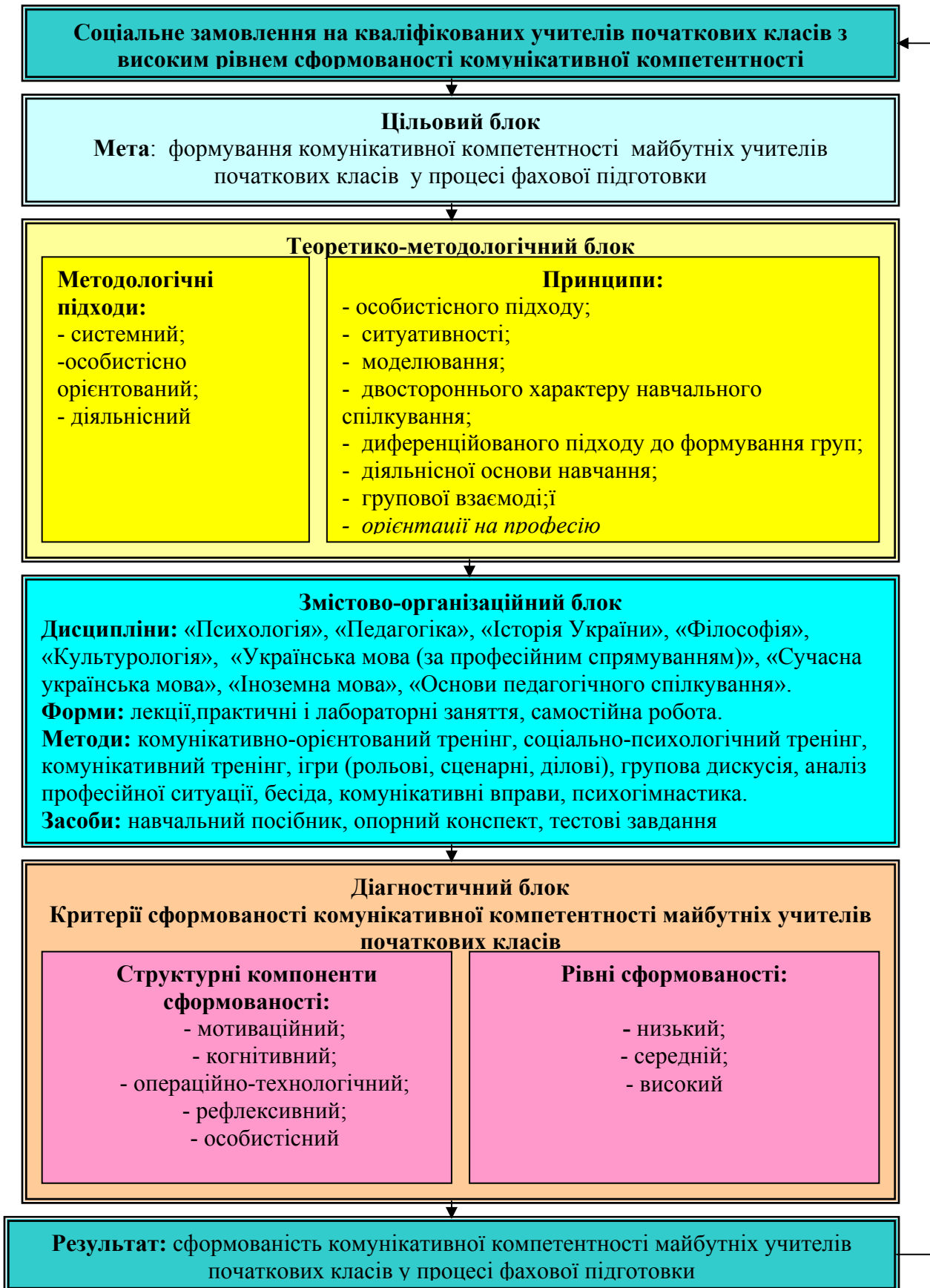

Рис. 1. Модель формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів у процесі фахової підготовки

Доведено, що при обґрунтуванні моделі формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів важливо спиратися на початковий досвід комунікативної культури, а сама модель має бути цілісним, відкритим і динамічним утворенням і давати можливість забезпечити цілеспрямованість процесу формування комунікативної компетентності у системі вищої педагогічної освіти.

Визначено педагогічні умови формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів (розробка та застосування алгоритму формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи, що включає в себе чотири взаємопов'язаних етапи: 1) діагностичний, 2) мотиваційний, 3) операційний, 4) оцінно-контрольний; спрямованість навчального процесу на встановлення особистісно-орієнтованої взаємодії; впровадження в педагогічний процес відповідного елективного курсу; застосування активних методів навчання). Охарактеризовано теоретичні підходи (особистісно орієнтований, системний та діяльнісний), на яких має базуватися процес реалізації педагогічних умов.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури з досліджуваної проблеми, виходячи з розуміння комунікативної компетентності майбутнього вчителя початкових класів як якісної характеристики суб'єкта професійної педагогічної діяльності, що визначається як сукупність комунікативних знань, умінь, навичок і особистісних якостей у рамках поставлених професійних завдань та включає в себе мотиваційний, когнітивний, операційно технологічний, рефлексивний, особистісний компоненти, нами виділено п'ять основних критеріїв (мотиваційний, знаннєвий, діяльнісний, рефлексивний, комунікативні якості особистості) і три рівні (високий (творчий), середній (продуктивний), низький (репродуктивний)), що дозволяють робити висновки про ступінь сформованості комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів. Розкрито зміст рівнів критеріїв сформованості комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів:

1) низький рівень (вихідний) – репродуктивний: наявність низької комунікативної мотивації; наявність базових комунікативних знань, умінь, якостей особистості, необхідних для професійної діяльності, які проявляються несистематично, але можуть бути розвинені при відповідній підготовці; знання професійних основ спілкування не проявляються, потребують розвитку; невміння керувати своєю поведінкою при спілкуванні для успішного розв'язання комунікативних завдань, тобто студенти не здатні повною мірою реалізувати комунікативні вміння і якості особистості в необхідній для успішного розв'язання професійних завдань; прояви замкнутості, сором'язливості, стриманості у вираженні почуттів, що є наслідком заниженої самооцінки;

2) середній рівень – продуктивний: наявність комунікативної мотивації; задовільні знання основ спілкування, досить хороший розвиток комунікативних умінь і якостей особистості; комунікативні вміння та якості особистості можуть бути розвинені самостійно; труднощі в реалізації комунікації в навчальній ситуації, що моделює майбутню професійну діяльність; прояви незначних труднощів у спілкуванні, стриманість у вираженні почуттів як наслідки завищеної самооцінки;

3) високий рівень – творчий: наявність професійно-комунікативної мотивації; висока вираженість комунікативних знань, умінь і якостей особистості, що свідчить про гарний їхній розвиток; глибокі знання основ спілкування, вміння застосовувати їх відповідно до ситуації; прояв комунікативних показників на максимальному ступені вираженості; емпатійність, що пов'язані з адекватною самооцінкою.

Аналіз змісту й організації навчально-виховного процесу на факультеті початкової освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка засвідчив відсутність у студентів систематичних знань, сформованих умінь професійного спілкування, що вимагає цілеспрямованого формування комунікативної компетентності. Такий стан речей зумовлений спрямованістю навчально-виховного процесу насамперед на передачу знань і нехтування цілеспрямованим формуванням конкретних комунікативних умінь та навичок. Констатовано, що розв'язанням проблеми можуть стати навчальні курси, які передбачають використання педагогічних технологій, комплексу дидактичних засобів у процесі професійного навчання майбутніх учителів початкової школи, які дозволили б цілеспрямовано формувати і розвивати комунікативну компетентність студентів факультету початкової освіти.

Нами зазначено, що підготовка майбутніх учителів початкової школи в плані формування комунікативної компетентності має бути поетапною (діагностичний, мотиваційний, операційний і оцінно-контрольний етапи), що необхідно для конкретизації та оптимального розв'язання поставлених завдань.

Доведено необхідність спрямованості навчально-виховного процесу на особистісно-орієнтовану взаємодію, що сприятиме розвитку професійних та особистісних якостей особистості. При цьому вказано на необхідності застосування таких технологій особистісно орієнтованої освіти як тренінгові, діалогічні та ігрові. Охарактеризовано принципи, на основі яких має здійснюватися запровадження названих технологій (особистісного підходу, ситуативності, моделювання, двостороннього характеру навчального спілкування, диференційованого підходу до формування груп, діяльнісної основи навчання, групової взаємодії, орієнтації на професію). Обґрунтовано необхідність використання у педагогічному процесі активних методів (групові дискусії, ділові та рольові ігри, бесіду, комунікативні вправи, психогімнастика, домашні завдання), які можуть стати основою комунікативного тренінгу.

Нами висвітлено результати експериментальної роботи з формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів. Обґрунтовано діагностичний інструментарій, який застосовувався для визначення рівнів сформованості комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів. Зокрема констатовано, що для вивчення мотиваційного компонента, була використана методика потреби у спілкуванні, когнітивного компонента – аналіз Галузевого стандарту вищої освіти за спеціальністю «Початкова освіта»; опитування задля визначення впливу навчальних дисциплін на формування комунікативної компетентності, тест на виявлення загального рівня товариськості та тест на оцінку загального рівня комунікативних здібностей, особистісного компонента – факторний особистісний опитувальник 16 РБ Р. Кеттелла, рефлексивного компонента – тест на самооцінку Ч. Спірмена. З метою виявлення відмінностей всередині досліджуваної групи використаний Т-критерій Вілкоксона.

Описано хід формувального етапу експерименту та подано характеристику елективного курсу «Основи педагогічного спілкування». Курс передбачав лекційні та лабораторні заняття. Лекції спрямовувалися на формування наукових знань і характеризувалися елементами емоційності та відсутності одноманітності, що формувало у студентів інтерес до отримуваної інформації.

Вказано на методи навчання, які застосовувалися у процесі апробації курсу «Основи педагогічного спілкування». Метод аналізу ситуацій передбачав вільне висловлювання думок. Натомість метод рольових ігор відрізнявся від аналізу ситуацій внесенням елементів театралізації, можливістю моделювання реальних умов педагогічної діяльності, що давало змогу випробувати себе в ролі педагога, учня, батьків тощо. Широко застосовувався також бесіди, у процесі яких студентам пропонувалися запитання, які потребують розгорнутої відповіді, чи містили «підказки». У бесіді зверталася увага на комунікативну ефективність висловлювань: логічність, точність, доказовість, спрямованість на певного слухача. Включені в навчальну програму комунікативні вправи спрямовані на формування вміння встановлювати контакт, сприймати і розуміти емоційний стан партнера.

Очікуваними результатами першого блоку занять стали: сформованість мотивації студентів до продовження вивчення елективного курсу; формування розуміння його сутності та значущості; сформованість поняття «комунікативної компетентності» та її значущості для ефективної професійної діяльності педагога; сформованість уміння виявляти усвідомленість у використанні прийомів вербальної і невербальної комунікації на рівні прийому, розуміння інформації, вміння проводити аналіз застосовуваних вербальних і невербальних сигналів відповідно до очікуваних результатів комунікації; сформованість уміння усвідомлено проявляти ініціативу у використанні комунікативних знань і вмінь; розуміння необхідності співпраці, запам'ятовування і структурування набутого досвіду.

Другий блок занять передбачав комунікативний тренінг, завданнями якого стали: самоактуалізація досліджуваної компетентності та вмінь її здійснення в майбутній професійній діяльності; збагачення, закріплення і застосування комунікативних умінь; формування потреби в опануванні технологіями спілкування; формування рефлексії у спілкуванні; впізнавання проблеми комунікації в новій ситуації та її альтернативного розв'язання; перенесення раніше засвоєних знань і умінь у нову ситуацію.

Оснoву тренінгу склали інтерактивні технології, що включають групові дискусії, ділові та рольові ігри, бесіди, комунікативні вправи, психогімнастику, домашні завдання й імітують та моделюють реальність, умови професійного середовища і надання учасникам групи можливості поглянути на себе і свою комунікативну компетентність з боку.

Проведений комунікативний тренінг забезпечив: 1) розвиток комунікативних якостей особистості, емпатійних проявів студентів; 2) розуміння необхідності співпраці у взаємодії; 3) вміння слухати партнера по комунікативному контакту.

Третій блок занять у межах елективного курсу був спрямований на відпрацювання всіх комунікативних схем взаємодії, коригування міжособистісної позиції учасників спілкування, моделювання майбутньої професійної діяльності. На заняттях широко застосовувалися метод ситуацій, ситуаційно-рольові ігри, логічні задачі для інтерактивного спілкування, моделювання професійних ситуацій, ситуаційні вправи та завдання.

Нами доведена результативність запровадженої експериментальної програми, спрямованої на формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів. На заключному етапі експерименту участь у ньому взяли 120 студентів, які показали на етапі констатувального експерименту низький рівень сформованості компонентів комунікативної компетентності. За результатами експерименту помітно зросла кількість студентів, які досягли середнього (на 87%) рівня сформованості комунікативної компетентності і значно зменшилася кількість студентів з низьким рівнем (на 89%) (рис. 2).

Аналіз результатів динаміки змін структурних компонентів комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи дозволив зробити такі висновки:

1. Найбільші відмінності у формуванні потреби спілкування, комунікативних та організаторських схильностей, товариськості, якостей особистості спостерігаються на низькому і середньому рівнях.

2. Найменші відмінності у сформованості мотиваційного компонента спостерігаються на високому і середньому рівнях.

3. Найменші відмінності у сформованості операційно технологічного компонента спостерігаються на високому рівні комунікативних і організаційних здібностей. Не відзначається динаміка змін комунікабельності на високому рівні.

4. Найменші відмінності у сформованості особистісного компонента спостерігаються на високому рівні.

5. Найбільші відмінності у сформованості рефлексивного компонента спостерігаються на заниженому і завищеному рівнях.

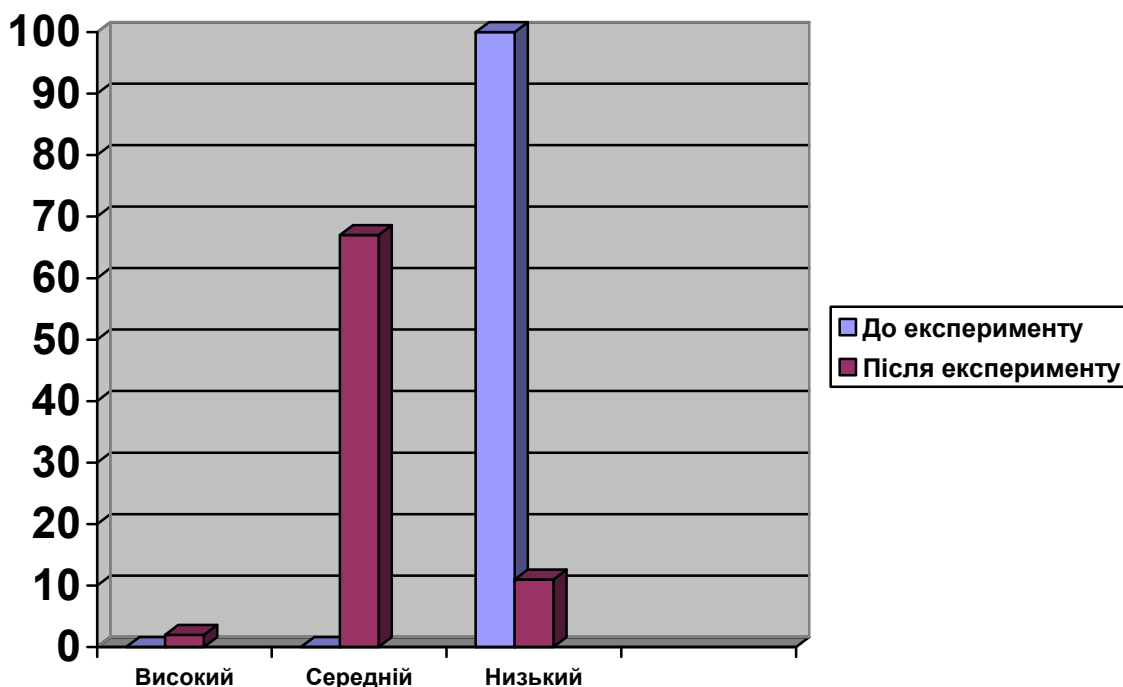

Рис. 2. Результати експериментальної роботи

Констатовано, що ефективність процесу оволодіння показниками комунікативної компетентності стає очевидною, якщо студенти розуміють чому, навіщо і як вони навчаються, усвідомлюють цінність досліджуваної інформації. Ефективним засобом формування комунікативної компетентності є побудова процесу навчання в діалоговому режимі, який, будучи однією з нових технологій розвитку студентів, є системою ситуативних процедур, що дозволяють ставити і розв'язувати коло завдань у сфері комунікативного розвитку студентів.

Однак варто відзначити, що формування комунікативних знань, умінь, навичок і якостей особистості відбувається в дитинстві і, якщо вони не розвинулися, то за короткий курс навчання сформувати комунікативні знання, вміння і якості особистості складно. Для цього потрібні інші умови навчання, мала група і тривалий термін навчання з глибоким зануренням у досліджувану проблему.

ВИСНОВКИ

У дисертації теоретично узагальнено наукову проблему формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів у процесі

фахової підготовки і запропоновано її розв'язання на прикладному рівні, що уможлиблює вдосконалення процесу підготовки майбутніх учителів.

Теоретичний аналіз проблеми та отримані результати дослідницько-експериментальної роботи стали підставою для формулювання **висновків**.

1. Значна увага до проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної підготовки зумовлена оновленням змісту професійної освіти, затребуваністю педагогічних кадрів і тим впливом, які справляють педагоги на процеси, що відбуваються в українському суспільстві, підвищенням вимог до їхньої професійної підготовки і компетентності.

На основі вивчення теоретичних джерел та практичних аспектів педагогічної діяльності було визначено поняття «комунікативна компетентність майбутніх учителів початкових класів» як якісна характеристика суб'єкта педагогічної діяльності, що охоплює комунікативні знання, вміння, навички, здібності, особистісні якості, від рівня сформованості яких залежить успіх професійної діяльності.

Структурну єдність комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів складають такі компоненти: а) мотиваційний, який полягає в актуалізації значущих мотивів здійснення комунікативної діяльності; б) когнітивний, який характеризується пізнанням комунікативного поля діяльності і адекватним обміном інформації з урахуванням соціальних і мовленнєвих норм; в) операційно-технологічний, пов'язаний з використанням способів комунікативної діяльності; г) особистісний, що представляє сукупність індивідуально-психологічних рис особистості; д) рефлексивний, пов'язаний із самоаналізом, самопізнанням, самооцінюванням себе в комунікативній діяльності.

2. Охарактеризовано критерії і рівні сформованості комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів. Виокремлено такі критерії та їхні показники на високому (творчому), середньому (продуктивному) і низькому (репродуктивному) рівнях сформованості комунікативної компетентності майбутніх вчителів початкових класів: мотиваційний. Високий рівень сформованості комунікативної компетентності за цим критерієм характеризується наявністю професійно-комунікативної мотивації; середній – комунікативної мотивації; низький – низької комунікативної мотивації; знаннявий (когнітивний). На високому рівні передбачає достатній рівень базових знань, на середньому – володіння елементами базових знань; на низькому – обмежені базові знання; діяльнісний. Високий рівень сформованості комунікативної компетентності за цим критерієм передбачає засвоєння майбутніми педагогами необхідних знань, умінь та навичок; середній – умінь, а низький – лише знань; рефлексивний. На високому рівні сформованості комунікативної компетентності передбачає адекватну самооцінку; на середньому – переважно завищену, на низькому – переважно занижену; особистісний. Високий рівень сформованості комунікативної компетентності за цим критерієм характеризується вираженою комунікативністю та емпатійністю; середній – незначними труднощами у спілкуванні та стриманістю у вираженні почуттів; низький – замкнутістю, сором'язливістю і стриманістю у вираженні почуттів.

3. Обґрунтовано педагогічні умови, які сприяють формуванню комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної

підготовки. До них належать: а) розробка та застосування алгоритму формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи, що включає в себе чотири взаємопов'язаних етапи: 1) діагностичний; 2) мотиваційний; 3) операційний; 4) оцінно-контрольний. На першому здійснюється визначення вихідного рівня сформованості комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів. Метою другого етапу є створення умов для максимальної актуалізації питань формування комунікативної компетентності у свідомості суб'єктів навчально-виховного процесу. Операційний етап передбачає набуття студентами необхідних знань, умінь та навичок відповідно до змісту освіти, розвиток комунікативних здібностей та особистісних рис характеру. На етапі контролю та оцінювання здійснюється перевірка сформованості у студентів комунікативної компетентності шляхом виконання спеціальних контрольних завдань професійного спрямування та розв'язування нетипових творчих задач; б) спрямованість навчального процесу на встановлення особистісно-орієнтованої взаємодії. Така спрямованість забезпечує орієнтацію на розвиток особистості; доцільність та відповідність змісту професійної освіти особливостям майбутньої професії; використання можливостей і досвіду студентів; інтерактивні дії суб'єктів освітнього процесу; активне включення студентів у діяльність, що інтенсифікує процес формування комунікативної компетентності майбутніх учителів; в) упровадження в педагогічний процес відповідного елективного курсу. Введення до навчального плану спецкурсу «Основи педагогічного спілкування» дає змогу цілеспрямовано формувати комунікативну компетентність майбутніх учителів початкових класів, використовуючи оптимальні форми, методи і засоби навчання; г) застосування активних методів навчання. Методи активного навчання (групові дискусії, ділові та рольові ігри, бесіди, комунікативні вправи, психогімнастика, домашні завдання) можуть стати основою комунікативного тренінгу, який має величезне практичне значення в розвитку міжособистісного спілкування, особливо в процесі формування умінь і навичок майбутнього професійної взаємодії.

4. Алгоритм дослідницько-експериментальної роботи з формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи включав чотири взаємопов'язаних етапи: 1) діагностичний; 2) мотиваційний; 3) операційний; 4) оцінно-контрольний. Результати констатувального експерименту засвідчили низький рівень комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів, яка часто формується стихійно і недостатньою мірою.

Впровадження елективного курсу «Основи педагогічного спілкування» передбачало ознайомлення студентів з сутністю спілкування, і його особливостями та максимально сприяло розвитку комунікативного потенціалу студентів-педагогів, а також тих особистісних якостей, які є найбільш значущими в плані вдосконалення комунікативної компетентності. Зокрема, дібраний теоретичний матеріал, а також розроблені нами вправи насамперед спрямовувалися на: формування та розвиток базових знань щодо міжособистісного та професійного спілкування, які сприяють успішній професійній діяльності майбутнього учителя; формування інтересу до саморозвитку, особистісного та професійного зростання; формування у студентів уявлення про майбутню професійну діяльність, необхідні комунікативних знання для успішного функціонування як фахівця і особистості.

Основними формами організації навчальної діяльності на лекційних заняттях були фронтальна робота та робота в міні-групах. На заняттях практикувалася робота з навчальним текстом, зокрема: поділ тексту на фрагменти; компактні записи лекцій-презентацій (виділення кольором різних частин тексту за значущістю, рубрикація); складання опорних схем; підготовка тез, оглядових тематичних і вільних конспектів; складання плану; анотування тексту. При проведенні лабораторних занять використовувалися методи активного навчання – метод аналізу ситуацій, рольові ігри, метою яких стало набуття студентами умінь та навичок швидкого орієнтування у ситуації спілкування.

5. Результати формувального експерименту підтвердили обґрунтованість обраних комунікативних технологій, методів та засобів навчання. Аналіз отриманих даних засвідчив, що розроблені організаційно-педагогічні умови позитивно вплинули на формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів, а запропоновані способи аналізу даних дають змогу своєчасно фіксувати зміни в розвитку комунікативної компетентності майбутніх педагогів.

Таким чином, на основі теоретичного дослідження і дослідницько-експериментальної роботи було досягнуто поставленої мети.

Проте наше дослідження відкриває перспективи для подальшої розробки і глибшого вивчення означеної проблеми в таких аспектах: розвиток комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів у процесі практичної підготовки; формування індивідуального стилю комунікативної діяльності вчителів початкових класів в умовах професійної підготовки тощо.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях

1. Кравченко-Дзондза О.Е. До проблеми формування комунікативної компетентності в майбутніх учителів початкової школи / О.Е. Кравченко-Дзондза // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (Педагогічні науки). – 2014. - №6 (283). - С. 156-160.
2. Кравченко-Дзондза О.Е. Формування комунікативної компетентності студентів у процесі вивчення дисциплін філологічного циклу / О.Е. Кравченко-Дзондза // Молодь і ринок. – 2014. – №7 (114). – С.98-102.
3. Кравченко-Дзондза О.Е. Професійна компетентність в теорії і практиці діяльності вчителя початкових класів / О.Е. Кравченко-Дзондза // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія №5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. – Випуск 47: збірник наукових праць / за заг. ред. проф. В.Д. Сиротюка. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. – С.131-138.
4. Кравченко-Дзондза О.Е. Формування комунікативної компетентності студентів у процесі вивчення культурологічних дисциплін / О.Е. Кравченко-Дзондза // Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана

Франка / [редактори-упорядники В. Ільницький, А. Душний, І. Зимомря]. - Дрогобич: Посвіт, 2014. – Вип. 10. – С. 205-209.

5. Кравченко-Дзондза О.Е. Вимоги до сучасного вчителя початкових класів / О.Е. Кравченко-Дзондза // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. – Випуск 50: збірник наукових праць / за заг. ред. проф. В.Д. Сиротюка. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. – С. 76-81.

6. Кравченко-Дзондза О.Е. Сучасний вчитель початкових класів крізь призму його особистості / О.Е. Кравченко-Дзондза // Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Педагогіка» / ред. кол. Н. Скотна, М. Чепіль та ін. – Дрогобич: Вид. відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2015. – Вип.31. – С. 177-186.

7. Кравченко-Дзондза О.Е. Компетентнісний підхід у підготовці майбутніх фахівців початкової школи / О.Е. Кравченко-Дзондза // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – Випуск 12 (55). – Частина 1. – Рівне: РДГУ, 2015. – С.253-261.

Статті у закордонних наукових фахових виданнях

8. Кравченко-Дзондза О.Э. Коммуникативная компетенция: сущность и структура / О.Э. Кравченко-Дзондза // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. – №11 (101). – Курск, 2014. – С. 90-93.

9. Кравченко-Дзондза О.Е. Сучасний вчитель початкових класів крізь призму його особистості / О.Е. Кравченко-Дзондза // Kelm. Scientific issue of knowledge, education, law and management. – 2015. – №1 (9). – S. 119-128.

АНОТАЦІЇ

Кравченко-Дзондза О.Е. Формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів у процесі фахової підготовки. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2015.

Дисертацію присвячено розробці, теоретико-методологічному обґрунтуванню та експериментальній перевірці моделі формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів у процесі фахової підготовки.

Доведено, що при обґрунтуванні моделі формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів важливо спиратися на початковий досвід комунікативної культури, а сама модель має бути цілісним, відкритим і динамічним утворенням і давати можливість забезпечити цілеспрямованість процесу формування комунікативної компетентності у системі вищої педагогічної освіти.

Визначено педагогічні умови формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів (розробка та застосування алгоритму формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи, що включає в себе чотири взаємопов'язаних етапи: 1) діагностичний, 2) мотиваційний, 3) операційний, 4) оцінно-контрольний; спрямованість навчального процесу на встановлення особистісно-орієнтованої взаємодії; впровадження в педагогічний процес відповідного елективного курсу; застосування активних методів навчання). Охарактеризовано теоретичні підходи (особистісно орієнтований, системний та діяльнісний), на яких має базуватися процес реалізації педагогічних умов.

Ключові слова: фахова підготовка вчителя, вчитель початкових класів, комунікативна компетентність, формування компетентності, модель формування комунікативної компетентності.

Кравченко-Дзондза О. Э. Формирование коммуникативной компетентности будущих учителей начальных классов в процессе профессиональной подготовки. - На правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 - теория и методика профессионального образования. - Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. - Киев, 2015.

Диссертация посвящена разработке, теоретическому обоснованию и экспериментальной проверке модели формирования коммуникативной компетентности будущих учителей начальных классов в процессе профессиональной подготовки.

Доказано, что при обосновании модели формирования коммуникативной компетентности будущих учителей начальных классов важно опираться на начальный опыт коммуникативной культуры, а сама модель должна быть целостным, открытым и динамическим образованием и давать возможность обеспечить целенаправленность процесса формирования коммуникативной компетентности в системе высшего педагогического образования.

Обоснованы педагогические условия, которые способствуют формированию коммуникативной компетентности будущих учителей начальных классов в процессе профессиональной подготовки. К ним принадлежат: а) разработка и применение алгоритма формирования коммуникативной компетентности будущих учителей начальной школы, которая включает в себя четыре взаимосвязанных этапа: 1) диагностический; 2) мотивационный; 3) операционный; 4) оценочно-контрольный. На первом осуществляется определение исходного уровня сформированности коммуникативной компетентности будущих учителей начальных классов. Целью второго этапа является создание условий для максимальной актуализации вопросов формирования коммуникативной компетентности в сознании субъектов учебно-воспитательного процесса. Операционный этап предусматривает приобретение студентами необходимых знаний, умений и навыков в соответствии с содержанием образования, развитие коммуникативных способностей и личностных черт характера. На этапе контроля и оценивания осуществляется проверка

сформированности у студентов коммуникативной компетентности путем выполнения специальных контрольных заданий профессионального устремления и решения нетипичных творческих задач; б) направленность учебного процесса на установление личностно-ориентированного взаимодействия. Такая направленность обеспечивает ориентацию на развитие личности; целесообразность и соответствие содержания профессионального образования особенностям будущей профессии; использование возможностей и опыта студентов; интерактивные действия субъектов образовательного процесса; активное включение студентов в деятельность, которая интенсифицирует процесс формирования коммуникативной компетентности будущих учителей; в) внедрение в педагогический процесс соответствующего элективного курса. Введение в учебный плану спецкурса «Основы педагогического общения» дает возможность целеустремленно формировать коммуникативную компетентность будущих учителей начальных классов, используя оптимальные формы, методы и средства обучения; г) применение активных методов обучения. Методы активного обучения (групповые дискуссии, деловые и ролевые игры, беседы, коммуникативные упражнения, психогимнастика, домашние задания) могут стать основой коммуникативного тренинга, который имеет огромное практическое значение в развитии межличностного общения, особенно в процессе формирования умений и навыков будущего профессионального взаимодействия.

Алгоритм исследовательско-экспериментальной работы по формированию коммуникативной компетентности будущих учителей начальной школы включал четыре взаимоувязанных этапа: 1) диагностический; 2) мотивационный; 3) операционный; 4) оценочно-контрольный. Результаты констатирующего эксперимента засвидетельствовали низкий уровень коммуникативной компетентности будущих учителей начальных классов, которая часто формируется стихийно и недостаточной мерой. Внедрение элективного курса «Основы педагогического общения» предусматривало ознакомление студентов с сущностью общения, и его особенностями и максимально содействовало развитию коммуникативного потенциала студентов-педагогов, а также тех личностных качеств, которые являются наиболее значимыми в плане совершенствования коммуникативной компетентности. В частности, подобран теоретический материал, а также разработаны нами упражнения в первую очередь направлялись на: формирование и развитие базовых знаний относительно межличностного и профессионального общения, которые способствуют успешной профессиональной деятельности будущего учителя; формирование интереса к саморазвитию, личностному и профессиональному росту; формирование у студентов представления о будущей профессиональной деятельности, необходимые коммуникативные знания для успешного функционирования как специалиста и личности.

Основными формами организации учебной деятельности на лекционных занятиях была фронтальная работа и работа в мини-группах. На занятиях практиковалась работа с учебным текстом, в частности: разделение текста на фрагменты; компактные записи лекций-презентаций; складывание опорных схем; подготовка тезисов, обзорных тематических и свободных конспектов; складывание плана; аннотирование текста. При проведении лабораторных занятий

использовались методы активного обучения - метод анализа ситуаций, ролевые игры, целью которых стало приобретение студентами умений и навыков быстрого ориентирования в ситуации общения.

Результаты формирующего эксперимента подтвердили обоснованность избранных коммуникативных технологий, методов и средств обучения. Анализ полученных данных засвидетельствовал, что разработанные организационно-педагогические условия положительно повлияли на формирование коммуникативной компетентности будущих учителей начальных классов, а предложенные способы анализа данных дают возможность своевременно фиксировать изменения в развитии коммуникативной компетентности будущих педагогов.

Ключевые слова: профессиональная подготовка учителя, учитель начальных классов, коммуникативная компетентность, формирование компетентности, модель формирования коммуникативной компетентности.

Kravchenko-Dzondza O.E. Forming of communicative competence of future teachers of initial classes in the process of professional preparation. - On rights for a manuscript.

Dissertation for a Candidate Degree in pedagogical sciences: Specialty 13.00.04 – Theory and Methods of Professional Education. – National pedagogical university named after M.P. Dragomanov. – Kyiv, 2015.

Dissertation is sacred to development, theoretical ground and experimental verification of model of forming of communicative competence of future teachers of initial classes in the process of professional preparation. It is well-proven that at the ground of model of forming of communicative competence of future teachers of initial classes it is important to lean against initial experience of communicative culture, and a model must be integral, open and dynamic education and enable to provide purposefulness of process of forming of communicative competence in the system of higher pedagogical education.

The pedagogical terms of forming of communicative competence of future teachers of initial classes (development and application of algorithm of forming of communicative competence of future teachers of initial school which includes for itself four stages: 1) are certain diagnostic, 2) motivational, 3) operation, 4) evaluation-control; an orientation of educational process is on establishment of the personality-oriented cooperation; introduction is in the pedagogical process of corresponding elective course; application of active methods of studies). Described theoretical approaches which the process of realization of pedagogical terms must be based on.

Keywords: professional preparation of teacher, teacher of initial classes, communicative competence, forming of competence, model of forming of communicative competence.

Підписано до друку 21.12.2015 р. Формат 60x84/16.

Папір офсетний. Гарнітура Times.

Наклад 100 пр. Зам. № 624

Віддруковано з оригіналів.

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.
(044) 239-30-26.